

Gazda, Jiří

[**Martincová, Olga. Problematika neologismů v současné spisovné češtině**]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1986, vol. 35, iss. A34, pp. 146-148

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100465>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

je jednotná časová perspektiva důležitým prvkem pro integritu textu, pro jeho koherenci. Pokud jde o prostředky vyjadřování temporálních významů, všimá si jich autorka z hlediska jejich funkcí v textu, poukazuje zejména na to, že mohou jednak odrážet časové události skutečné, jednak mohou vytvářet časovou strukturu komunikátu (rozeznáváme např. dvojí *teď* – deiktické a kohezní).

Propojování textových jednotek časovými vztahy se realizuje složitými kombinacemi gramatických a lexikálních prostředků. Z gramatických je to např. kategorie času a vidu, z lexikálních se uplatňují některé sémantické typy sloves. K nejvýraznějším prostředkům temporální sémantiky patří adverbia. Autorka analyzuje v excerpuvaném materiálu funkci časových a místních adverbíí a ukazuje na jednotlivých příkladech míru zapojení těchto prostředků do mimitextové reference. Upozorňuje však na to, že některá fungují výhradně jako interní časové orientátory. V závěru kapitoly si Hoffmannová všimá role kondenzovaných konstrukcí v temporální struktuře a jejich využití v uměleckých textech. Autorka zdůrazňuje důležitost analýzy temporální struktury pro typologii textů. Pro ilustraci uvádí tři typy textů – pracovní postup, text zpravodajský a historický. Ukazuje se, že každý typ textu vyžaduje specifický způsob utváření temporální struktury. Ovšem jistou roli zde hraje i subjekt produktora textu (o tom viz J. Hoffmannová, Strukturace časových významů v Hrubínově Romanci pro křídlovku, SaS 41, 1980, s. 286 n.).

Při popisu textu pracuje Hoffmannová s pragmatickou rovinou. V šesté, závěrečné kapitole nás seznamuje se svým pojetím tohoto v teorii textu zatím ne všeobecně přijímaného aspektu textu. V nejobecnější definici pragmatická rovina představuje odraz komunikační situace v textu a zahrnují se do ní prostředky zapojení textu do komunikační situace. Pragmatická rovina má zásadní význam pro koherenci textu, protože všechny její prostředky (poukazy na osoby podavatele a adresáta, komentářové prvky, odkazy na časoprostorové souřadnice textu, textové orientátory) sice vážou text ke komunikační situaci, ale zároveň zajišťují navazování textových jednotek, jsou součástí interního času a prostoru textu.

Dále si autorka podrobně všimá jednotlivých výrazových prostředků pragmatické roviny – textových orientátorů, kontakto­vých prostředků a metařečových, meta-textových komentářů. Na četných příkladech znovu dokumentuje dvojí funkci těchto prostředků – exoforickou a kohezní, a tím dokazuje své tvrzení, že se pragmatické významy podílejí velkou měrou na textové koherenci, tedy na úspěšnosti komunikace.

Textová lingvistika je disciplína, jejíž rozvoj má velký význam pro jazykovou praxi. Proto je třeba práci J. Hoffmannové uvítat. Autorka se zdařilým způsobem pokusila přispět k větší systematičnosti této mladé disciplíny. Celá práce dokumentuje autorčino přesvědčení, že texty jsou složité systémy, a že by tedy jejich zkoumání mělo vyústit v konstituování zvláštní systémové roviny.

Za největší klad práce považujeme autorčinu velkou informovanost v oblasti teorie textu; tím její práce poskytuje cenné informace o stavu bádání v této mladé lingvistické disciplíně. Autorka vždy vychází z názorů nejvýznamnějších teoretiků textu, ale problémy tvůrčím způsobem domýšlí, zpřesňuje pojmy a dochází k vlastnímu pojetí. Oceňujeme také, že autorka naznačuje další směry bádání v české teorii textu a upozorňuje na nejdůležitější problémy, které před zájemci o tu o oblast lingvistiky stojí.

Nora Obrtelová

Olga Martincová:

Problematika neologismů v současné spisovné češtině. Praha, Univerzita Karlova, 1983, 160 str.

Pozornost mnoha lexikologů a jazykovědců vůbec se v současné době stále častěji a systematictější obrací k otázkám vzniku, struktury a funkčního uplatnění nových pojmenování v současných spisovných jazycích. Pro nové lexikální jednotky obecně se v české odborné literatuře vžilo označení *neologismus* a pro konstituující se speciální lingvistickou disciplínu, jejímž předmětem studia je problematika nových lexikálních jevů, je mnoha lingvistů (zejména francouzskými a sovětskými) ražen termín *neologie*. Příčinu zvýšeného zájmu o problematiku neologismů je třeba vidět v její vědecké i spo-

lečenské aktuálnosti a závažnosti. Neustálé rozšiřování a obohacování slovní zásoby je obecnou tendencí v rozvoji každého vyspělého živého jazyka; v oblasti lexika se nejzřejměji odráží vliv mimojazykových faktorů i posunů v samotné struktuře jazyka na vývoj jazyka jako celku. Zkoumáním nejvýraznějších tendencí ve způsobech obohacování slovní zásoby má nesporně důležitou funkci gnozeologickou a normativní. Znalost zákonitostí vzniku nových pojmenování je nezbytným předpokladem jejich správného chápání a užívání. Přitom je třeba mít neustále na zřeteli těsnou souvislost regenerace slovní zásoby s obecnými otázkami jazykového vývoje, a otázkou vztahu jazyka a společnosti, jazyka a myšlení, ale také význam jejího studia pro kultivování národního jazyka, pro jazykovou politiku a jazykovou výchovu.

Přes všechny uvedené skutečnosti se dosud v české i slovenské jazykovědné literatuře problematika neologismů řešila víceméně okrajově v rámci širě koncipovaných prací mluvnických, lexikologických a stylistických. Vlastní celková problematika neologismů, tj. pojmenování charakterizovaných na základě rysu novosti, dosud systematicky zpracována nebyla.

Recenzovaná práce je prvním pokusem o souborné monografické zpracování některých aspektů problematiky neologismů v současné spisovné češtině. Autorka se zabývá problematikou neologismů jak v rovině teoretické, tak také v rovině konkrétního zkoumání rozsáhlého lexikálního materiálu. V úvodních kapitolách se osvětlují základní obecné otázky podstaty a pojetí neologismů, jejich vymezení, problém stanovení lexikálních jevů, které lze pod pojem neologismus zahrnout, atd. Rozmanitost metodologických hledisek v přístupu k těmto otázkám se projevuje v různém vymezení neologismů v závislosti na tom, uplatňuje-li se při jejich stanovení hledisko synchronní nebo diachronní, řečové či systémové, volíme-li přístup onomaziologický, sémaziologický, sociolingvistický, konfrontační, či lexikografický. Na stručném přehledu české, slovenské, sovětské a polské jazykovědné literatury o problematice neologismů autorka ilustruje značnou diferencovanost v přístupu různých autorů a jazykových škol k dané problematice a současně dospívá k závěru o opodstatněnosti vytvoření speciální lingvistické disciplíny — neologie, v jejímž rámci by bylo možné přesněji vymezit okruh problémů spojených s otázkami analýzy nových jevů v oblasti slovní zásoby současných spisovných jazyků.

Pokusu o vymezení vlivu mimojazykových faktorů na vznik nových pojmenování a jejich pronikání do slovní zásoby je věnována krátká samostatná kapitola, analyzující nová pojmenování z hlediska vztahu jazyka a společnosti. Autorka přitom vychází z faktu, že mimojazykové činitele se neuplatňují u všech nových pojmenování stejným způsobem a ve stejné míře; některá jsou určena převážně faktory intralingválními, jiná faktory extralingválními. Při analýze společenských vyjadřovacích potřeb, které se mění v závislosti na změnách ve společnosti, má autorka neustále na zřeteli skutečnost, že jazyková pojmenovací (společenská) činnost je motivována sociálními činiteli v nejširším smyslu slova, tj. dnešními podmínkami společenské komunikace a složením uživatelů daného jazyka. Z tohoto hlediska pak hodnotí způsob zařazování nově vzniklých pojmenování do významové, formální a stylové organizace slovní zásoby spisovného jazyka. V závěru kapitoly, v níž jsou spíše naznačeny než řešeny složité problémy sociální podmíněnosti vzniku a funkčního uplatnění nových pojmenování, autorka poukazuje na nezbytnost jejich dalšího zpracování z hlediska nových poznatků sociolingvistiky a teorie spisovného jazyka.

Nejrozsáhlejší částí práce je kapitola, v níž jsou nová pojmenování detailně analyzována z hlediska genetického, tj. z hlediska jejich vzniku. Bohatý lexikální materiál je zde na základě synchronního onomaziologického přístupu podroben pečlivému rozboru z hlediska uplatnění různých kritérií novosti. Autorka přitom vychází z názoru, že ačkoliv je pojmenovací činnost do značné míry podmíněna faktory extralingválními, je ve své podstatě záležitostí jazykovou; v dalším výkladu se soustřeďuje na podrobnou onomaziologickou analýzu genetické motivace pojmenovacích jednotek. Podle realizace geneticky primárního pojmenovacího příznaku pak vyčleňuje tři velké skupiny pojmenování s určujícím rysem novosti: do první skupiny řadí nová pojmenování, jejichž určující rys novosti záleží v pojmenování nového myšlenkového obsahu novou formou. Druhou, nepřilíhš početnou skupinu tvoří ta pojmenování, jejichž rys novosti záleží pouze v pojmenování nového obsahu, ale zároveň jsou nepříznačová z hlediska formy, a konečně do třetí skupiny jsou řazena pojmenování, jejichž příznak novosti záleží v novém slovo-tvorném zpracování již dříve pojmenovaného obsahu. Takto utvořené skupiny nových pojmenování jsou dále vnitřně klasifikovány na základě jazykově kategoriálního zařazení pojmenovaných jevů, dále na základě pojmenovacího postupu, typu onomaziologické

struktury a její slovtvorné realizace. Z uvedené analýzy vyplývá, že významné místo mezi nově vzniklými pojmenováními zaujímají ta, jež jsou zformována slovtvorně, přičemž některá realizují systémové předpoklady slovtvorné normy spisovné češtiny, jiná představují jevy mimosystémové. Přínosným výtežkem analýzy je vyčlenění těch nových slovtvorných útvarů, které se sice liší od prostředků náležejících do normy současné spisovné češtiny, ale jež mají charakter prostředků nastupujících, tj. uplatňují se jako prostředky expanzivní, narušující kompaktnost a stabilitu slovtvorných typů.

V další části práce se autorka zabývá novými pojmenováními z hlediska funkčního. Pokouší se o vymezení jejich specifčnosti vzhledem k ostatním jednotkám slovní zásoby, sleduje, jak se nová pojmenování do slovní zásoby začleňují a jak se v ní uplatňují. Analyzuje nová pojmenování z hlediska roviny pojmenovací a z hlediska roviny užití a ve vztahu k předchozím výkladům dospívá k závěru, že nová pojmenování netvoří jednotný soubor pojmenování určených rysem novosti, ale že příznakem nově vzniklých pojmenování se projevuje v rovině lexikální v různých souvislostech v závislosti na rysech konstituujících nová pojmenování. K nim náleží formální a významová stránka nových pojmenování, reálná existence v rovině textu a perspektiva přijetí do užívání jazykovým společenstvím.

Vlastním jádrem práce je V. kapitola, která je věnována lexikálním neologismům současné spisovné češtiny. V pojetí autorky jsou to ta nová pojmenování, která jsou určena rysem novosti vzhledem ke vzniku, která se vzhledem k existujícímu souboru lexikálních jednotek alespoň v některém z rysů konstituujících nové pojmenování vyznačují příznakem, která se ještě plně nazařadila do významové, formální a stylové organizace spisovné slovní zásoby, ale mají předpoklad uplatnit se v ní jako prostředky nastupující. Největší pozornost z hlediska produktivity tvoření autorka oprávněně věnuje novým hybridním složeninám typu *mikrooblast*, *feroslitina* apod.

Poslední kapitola pojednává o nových pojmenováních okazionálních (tj. příležitostných, nahodilých), jež se jako vesměs expresivní lexikální jednotky se sníženou komunikativní funkcí vyznačují rysem jedinečnosti, a jako takové se ocitají na periférii, resp. mimo systém současné spisovné češtiny.

Práce O. Martinové je nesporně významným příspěvkem k řešení důležitých otázek složité problematiky nových lexikálních jevů nejen v češtině, ale ve slovní zásobě dalších, zejména slovanských jazyků obecně. Společně s autorkou věříme, že další rozpracování této problematiky z hlediska sociolingvistického, tj. z hlediska sociální podmíněnosti tohoto jazykového jevu, otevře nový pohled na vznik neologismů i na jejich fungování ve slovní zásobě, a výrazně tak přispěje ke komplexnosti řešení problémů, jež před současnou neologií stojí.

Jiří Gazda

Atlas slovenského jazyka II — Flexia. Bratislava 1978—1981

Po úvodním svazku Atlas slovenského jazyka (Vokalismus a konsonantismus, 1968) předkládá kolektiv dialektologů Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra v Bratislavě druhý díl, zahrnující nářeční problematiku morfologicky diferencovaných jevů. Jeho vydáním získala lingvistika další hodnotnou práci, která se začleňuje do kontextu rozsáhlého projektu slovenských filologů — Slovenského jazykového atlasu.

Zpracováním bohatého nářečního materiálu, získaného obšírným terénním výzkumem v letech 1947—1951 na základě Dotazníku pro výskum slovenských nářečí, byl pověřen již zesnulý prof. dr. Jozef Štolc.

Hned v úvodu je nutné poznamenat, že postižení nářeční flexe je prací nelehkou, a lze říci, že snad i poněkud méně vděčnou, než je hláskosloví nebo slovtvorba, neboť výskyt dubletních variant nelze zaznamenat v plné šíři a není možno dopodrobna postihnout fungování existujících dublet v jazykovém plánu mluvčího.

Pro výskum nářeční deklinace a konjugace byla zvolena metoda přímá, tj. explorační se nemezili na pouhé „odeptávání“, ale zaznamenávali jazykový materiál ze souvislého proudu řeči. Tato metoda (pro explorační dosti náročná) je optimálním postupem pro výskum jevů morfologické povahy.

Atlas slovenského jazyka II — Flexie tvoří dva svazky. První svazek obsahuje soubory